

ОТНОВО ВЪВ ВИЕНА

1

Във Виена желанието на Григор Начович за обществена дейност в полза на българите е толкова голяма, че това става неговата втора природа. Тук българските търговци го посрещат с интерес, защото знаят неговите връзки и прояви в Букурещ. Препоръчителните писма в гжоба му от българските търговци в Добродетелната група му отварят много врати. Настоятелството също така му дава широки пълномощия за действия, съобразени с политиката на благотворителната политическа организация, базирана в Букурещ. Пред виенската колония на българите Начович се представя като умен, интелигентен и уравновесен младеж и скоро той бива негласно обявен за интелектуален водач на българите тук. От своя страна Григор разбира, че тукашните българи са много далеч от общонародното дело и по-специално от дейността на нотабилите в Букурещ. И Григор Начович се втурва в живота на тези добри, но боязливи българи, носещи страха още от родните огнища. Заръката на баща си да се захване с търговията той оставя на заден план.

Неговата неосъществена мечта да основе културно дружество в Букурещ той носи със себе си във Виена. Още преди българите тук да се усетят, той ги събира на учредително събрание на първото българско културно дружество във Виена. Той им прочита устава на дружеството, който отдавна сам

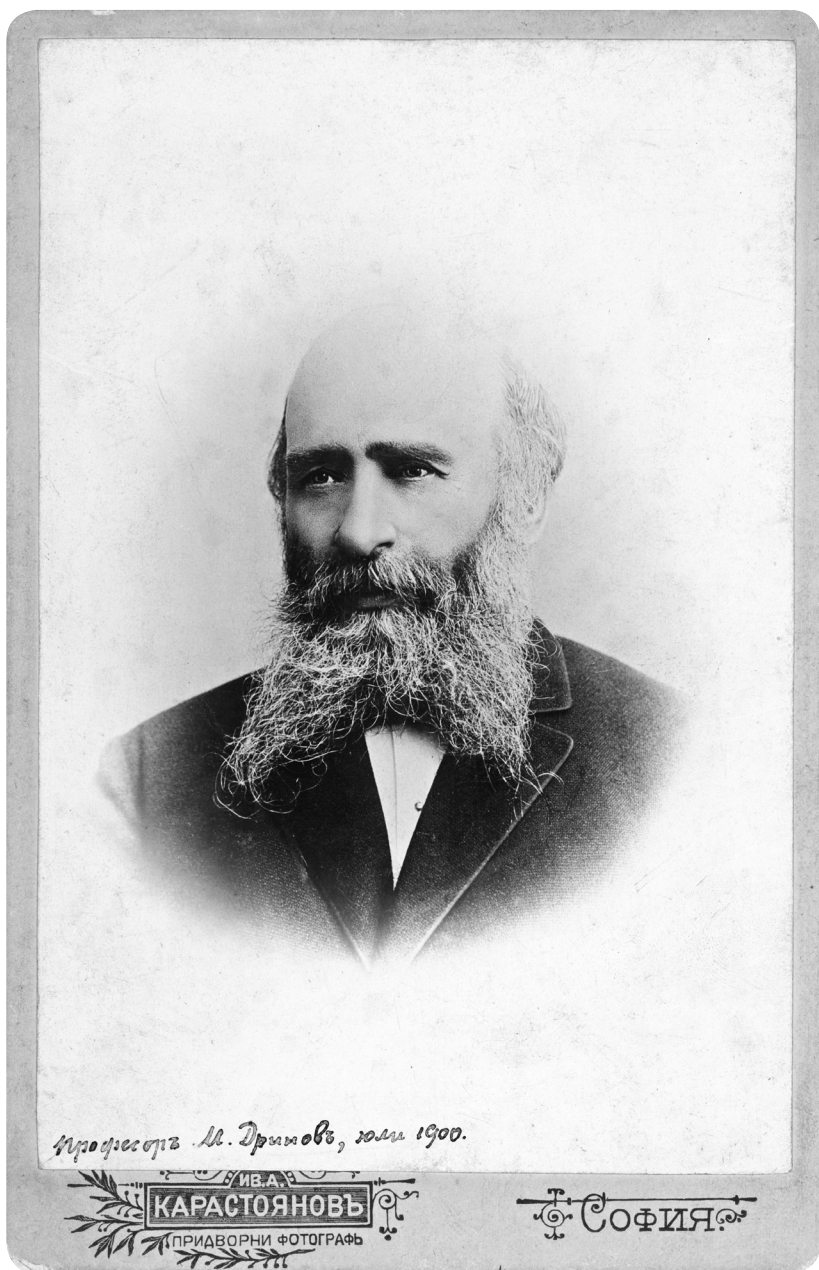
е написал, но сменява само името му с благозвучното „Напредък“. На дружеството се поставят смели задачи – да съдейства на младите българи и да ги подпомага да получат солидно образование във Виена, та като се завърнат в Българско, да бъдат апостоли на културната дейност сред своите сънародници. Но за образование трябва пари. В устава на дружеството е записано, че на учениците се дават стипендии за тази цел. Веднага след учредителното събрание Григор Начович настоява да се съберат първите вноски за стипендиите. Виенските търговци развързват кесите си и се набират достатъчно средства за обучението на 10 българи в Чехия, които да учат съвременно земеделие. Стипендиантите се изпращат след няколко дни, за да не губят време при изучаване на чешкия език. Григор Начович разбира, че Виена е най-удобното място за провеждане на културно-просветна дейност с българите, защото тук има желание, ентузиазъм, пари, училища и университети – всичко събрано на едно място. Самият той със своя ентузиазъм увлича българите, той е душата на просветното дружество, негов организатор и ръководител и друго много важно – той е представител на Добродетелната група от Букурещ. А от тук също се получават пари за целите на културното дружество. Но само работата около дружество „Напредък“ не задоволява Начович. Той се впуска в публицистика. Под перото му излизат две брошури на френски език, които той владее до съвършенство. В тях се описва положението в Българско и насоки за разрешаването на българския въпрос. Книгите се разпространяват във Виена, Париж и в по-големите градове на Чехия, където живеят много българи.

През това време в Прага се е установил ученият Марин Дринов, който е с български корени. Роден в Панагюрище, само седем години по-голям от Григор Начович, той се увлича от историята на българите и на славяните. От тук на 11 юни 1869 г. той изпраща писмо до Григор Начович във Виена, че има намерение да напише българска история за учениците в

Българско. За да се обърне ученият към Григор Начович, това означава, че той цени неговия висок интелект и познания. Работата на Начович му създава здрави връзки с европейските страни. Но той дотолкова се увлича в работата си, че рядко се сеща за семейството си в Свищов. Писмата от баща му идват редовно, но той забавя своите отговори. В едно писмо от юли 1870 г. брат му пише, че голям пожар е унищожил почти всички складове на пристанището. За щастие складът на баща им е оцелял, а и в него не е имало стока, защото преди няколко дни тя е била изпратена в Румъния. След това писмо настъпва дълго мълчание между Виена и Свищов. Родният град на Григор почти изчезва от мислите му, а неговите близки се чудят на необяснимото му безделие. Но той не стои без работа. Неговата енергия и стръв за работа не му дават покой.

В същото това време той е зает с организиране на Българското книжовно дружество в Браила. Секретар на дружеството е Васил Друмев и той залива с писма Григор Начович, за да иска от него съвети. Това става във времето, когато Васил Друмев още не е облекъл монашеското расо като митрополит Климент. Кореспонденцията се води във връзка с издаване на списанието на дружеството, което се популяризира с името „Периодическо списание“. А Начович има опит в издателската дейност и затова неговите съвети са извънредно ценни за издателите на списанието.

Прекалената заетост на Начович с културно-просветната дейност във Виена и в Браила, общуването му с немски политици и културни дейци го поглъща изцяло и той оставя на заден план нотабилите в Букурещ. Тук, във Виена, където си дават среща идеите на Запада и на Изтока, той има възможност да проникне в тайните на политическия сблъсък на империите за влияние на Балканския полуостров. За него по-важно е да разбере политиката на Австро-Унгарската империя. Той разбира ходовете на австрийската дипломация да подпомага скоро освободилите се малки балкански държави и да се проти-

Марин Дринов
(1838–1906)

вопоставя на плановете на Русия за овладяване на Проливите и земите от европейската част на Турция. Григор Начович познава политиката на Русия и нейните имперски интереси. От своите дълбоки анализи той достига до извода, че българският въпрос ще се разреши само когато се реши окончателно Източният въпрос, в който акцентът е върху Турция. Никакви изолирани въстания и локални четнически движения не могат да решат въпроса за освобождение на българите. Това, макар и бавно, ще се получи само по дипломатичен път на големите държави, които в краен случай могат да прибегнат и до силата на оръжието.

Григор Начович разсъждава вече като политик. Всички данни показват, че Австрия настъпва към Сърбия, за да заговори пангерманската доктрина. Но за компенсация Австрия трябва да позволи на Русия да постигне успехи за сметка на Турция в земите на изток от Черно море. И от тази политическа сделка следва, че българите трябва да се уповават на Русия и да подпомагат нейните действия. Значи Добродетелната дружина в Букурещ е на прав път, си мисли Начович.

2

Григор Начович е вече в течение на всички големи международни въпроси, свързани с Източния въпрос. Той получава достоверна информация чрез връзките си с известни личности. Между тях в славянските среди са Марин Дринов и чешкият учен д-р Константин Иречек. Изключително сърдечните отношения и покриване на научните интереси на Начович с тези на Марин Дринов позволяват на учения славист да работи успешно върху историята на българите и на южните славяни. Искреното приятелство между двамата продължава години наред и след Освобождението на България, когато и двамата се проявяват като държавници. Научните изследвания на Марин

Дринов носят на учения професорско звание в два университети в Русия, а Григор Начович използва неговите публикации в културно-просветното дружество „Напредък“ във Виена.

Приятелските връзки на Начович с проф. Константин Иречек също са много трайни и продължават в освободеното Княжество България. Тези контакти говорят за общи интереси и позиции в областта на историята на българите, по която се увлича и чешкият учен. Не е случайна интелектуалната среда и връзките на Григор Начович с именити учени, които са далеч от бруталните методи на борба с поробителя. Както той, така и неговите приятели са високо образовани и ерудирани учени в областта на историческите науки. И дума не може да става за сравнение с интелектуалното ниво на повечето хъшове и техните революционни идеи.

Престоят на Начович във Виена го откъсва от борбата на българите за църковна свобода. Тя се води с голяма упоритост в Цариград и навсякъде по големите градове в Българско. Той и Марин Дринов, макар и далеч един от друг, далеч и от родината, следят внимателно новините за църковна независимост. Но и двамата страдат еднакво, когато узнават за разкола в това движение за независима църква, когато възниква въпросът за уния с Ватикана. Събитията карат учения славист да пише на Начович, че замисля да напише църковна история на българите. Подтик за това му дават събитията, които засилват влиянието на католицизма по българските земи и опасността да се откъсне източноправославното население на Балканите от Гръцката патриаршия в Цариград. Видимо това е против интересите на Русия и затова от Петроград подкрепят идеята на Марин Дринов да пише тази история. Но Григор Начович не вижда смисъл за просвета на народа с една такава история и се държи настрана по този въпрос.

Установил се във Виена, Григор Начович от време на време получава писма от своята приятелка Мария Папазооглу. Тя го кани да я посети в немските Алпи, където е избягала от безделието в Букурещ. Но Начович, отгаден на обществена работа, между другото се опитва и в търговията със собствена фирма. Това е причина писмата между двамата да се получават все по-рядко и по-рядко, докато накрая престават и от двете страни. Обаче обществената работа пречи и на търговската му работа и скоро фирмата на Григор Начович се оказва пред фалит. По-късно баща му ще му припомни народната мъдрост, че „две дини под една мишница не се носят“, но е твърде късно.

Той намира спасението на фамилната чест, като се жени прибързано за дъщерята на Яни Станчов, параходния агент в Свищов. Това е същият човек, който навремето е помогнал на баща му с пари и е станал съдружник в обща фирма с Димитър Начович. Тогава баща му се е замознал. Но това е било много преди чорбаджията да се задоми и създаде семейство. Сега Григор не отчита, че в семейството на австрийския параходен агент има много неблагоприятни предпоставки за един щастлив брак. Но той бърза да се сдобие с пари, за да плати дълговете на собствената си фирма. А го е срам да иска пари от баща си. Това го тласка да склочи набързо брак по сметка.

Посредник в брака е богатият български търговец във Виена Паница. В брачната сделка, скрепена с договор, Паница и Яни Станчов поемат четирийсет на сто от задълженията на фирмата на Григор, в замяна на което той се жени за дъщерята на Яни Станчов. Зестрата на Елена Станчова е двайсет хиляди лева в златни наполеони. Всичко е оформено надлежно, както се прави при търговци, и през 1868 г. Григор Начович, младеж на 23 години, се жени. Разочарованието на Григор от неговата съпруга започва още на следващия ден след брака.

Образованият, ученият, умен и разумен Григор Начович прави единствената си грешка в живота. Но всяка грешка се заплаща. И той я плаща с търпението си в продължение на 24 години. Елена му ражда две дъщери. Малката дъщеричка Олга умира малка. Само заради голямата си дъщеря, която той галовно нарича Ричи, Григор Начович понася безобразията на жена си с нейните подигравки, понася и тормоза на нейните близки по майчина линия. Само баща ѝ не е цинцарин. По време на семейните обеди и вечери Елена и майка ѝ Фроса, заедно с нейните братя цинцари се подиграват на българския произход на рода Начович. И той ги търпи, докато отношенията с жена му достигат до взаимно презрение. Той отдавна е разбрал, че е попаднал в едно семейство, което мрази всичко българско, мрази целия български род, за който той се бори и е готов да даде живота си.

Чашата прелива, когато след години Григор иска да даде на Ричи солидно образование и решава да я изпрати в Цариград да учи. Елена категорично се противопоставя на това негово решение, защото тя не желае Ричи да е образована. Според нея мястото на дъщеря ѝ е в кухнята, както на повечето жени. Тя трябва да бъде добра домакиня. А за това не се иска наука и образование. За първи път Григор проявява решителност и един ден завежда Ричи на гарата и я качва в експреса за Цариград, където тя бива настанена в престижен пансион и училище.

Елена съвсем се променя психически. Григор след работа предпочита да се разхожда сам по улиците и градините на София, вместо да потърси семеен уют, какъвто му липсва вкъщи. Скитайки сам, вълъбен в мислите си, той често вижда Елена, облечена в грюпи да скита по улиците, въпреки че старите сандъци са натъпкани със скъпи грехи, които той е купувал за нея. И на 26 февруари 1892 г. Григор Начович се развежда с жена си Елена. Подписан е спогодителен протокол за раздялата. Точно както е при търговците. Начович трябва да върне

получената зестра от двайсет хиляди лева в златни наполеони. Парите, които той изплаща, са последните от неговите спестявания, а хората го смятат за богат като крез. Това е краят на един нещастен брак, който дава своя отпечатък в характера на Начович. Той става още по-замислен и затворен в себе си, което кара хората да го считат за потаен и лукав човек. Това му носи и прозвището Велзевул. Но всичко това става по-късно, а сега календарът показва 1870 г.

4

Своята лична семейна драма Григор Начович задушава с повече контакти с ерудирани личности за общественополезни работи в интерес на българите. Един от неговите приятели – д-р Константин Иречек, му пише от Прага, че е започнал проучвания върху дейността на богомилите в старото българско царство. И още нови неща описва Иречек в писмата си до Григор Начович. Че в старите генуазки хроники българите са били признати за добри моряци от венецианците и от генуезците. Че те са бранели бреговете на българското царство от нашественици. Така постепенно Иречек увлича Начович в своята изследователска дейност за българите. Начович търси точно такъв повод, за да се откъсне от семейните си проблеми.

Един ден Иречек му доверява, че е замислил да пише история на българите и затова го моли да му помогне в събирането на материал от българските земи. Новият научен труд на Иречек е всеобхватен – географско, етнографско, стопанско и индустриално развитие на България. Той моли Начович да му даде сведения за неговия роден град Свищов, за католическата пропаганда по българските земи и за всичко, което може да попадне в неговия исторически труд. Това грабва Григор Начович, защото отговаря напълно на патри-

отичните му виждания за просвета и културно издигане на българите. Възприел до голяма степен панславянските идеи на Марин Дринов, Начович подкрепя славянското самочувствие на Иречек, който страда от борбата между разделените чехи на „стари“ и „млади“, от различията между чехи и словаци. И всичко това, пише Иречек, намалява панславянското единство за сметка на засилващия се пангерманизъм, особено след обединението на Германия под скиптъра на пруския крал, станал по-късно германски император. В разменените писма между двамата се ражда тяхното искрено приятелство, което продължава в следосвобожденското Княжество България и остава до смъртта на Иречек. От близостта и симпатиите на Начович към Иречек и неговата научна работа Григор Начович обогатява своята политическа култура, което го подпомага после в неговата дипломатическа и държавна работа.

Начович в тези години се проявява като талантлив публицист и журналист. Натрупал много познания от двамата учени, Марин Дринов и Константин Иречек, той води остри спорове с всички онези журналисти в западния печат, които пишат своите статии с позлатено от турското правителство перо.

Статиите той публикува в най-авторитетните френски и австрийски вестници, които са най-четените на френски и немски език. И двата езика той владее до съвършенство. Неговите познания и политически анализи на тънките дипломатични ходове на държавите, които са ангажирани с проблемите на Турция, правят статиите му много интересни за политическите среди в Австрия. Дипломатическото тяло във Виена го смята за вещ познавач на Източния въпрос и за единственото лице, което може да даде правдива информация за положението вътре в Отоманската империя и за българското население.

Априлското въстание в Българско, жестокото му потушаване от турците, избухналата по това време Сръбско-турска война карат Григор Начович да вземе решение да напусне Виена и да се премести на изток, по-близо до събитията, които се разиграват на Балканите. Той е увлечен от събитията и вижда, че неговото място е в родната страна, която скоро ще получи своята свобода. Все пак решава, че на първо време е по-добре да отиде в Букурещ, където също ще бъде близко до огнището на големите събития. Но по пътя си дава сметка, че може да получи полезна информация и от Белград.

Така той се установява за кратко време в сръбската столица. След девет години той е отново тук и узнава, че руският генерал Черняев е в Белград и трескаво подготвя източната си армия от руски и български доброволци. Със своя политически нюх Григор Начович схваща, че сръбското правителство и сега не се ангажира с разрешението на българския въпрос. От срещите, които провежда с някои сръбски правителствени среди, той разбира, че докато войната продължава, Сърбия няма да подпомага генерал Черняев в неговата мисия в Белград. Колко прав е бил Начович преди години по време на първото си посещение в Белград, когато настояваше да не се прекъсват от сърбите договорните отношения с Добродетелната група в Букурещ. Тези отношения трябваше да се увенчаят със сръбско-българска уния, което можеше да даде друга насока на събитията на Балканите. Сега сръбското правителство също разбра пропуснатата възможност, която във войната с Турция можеше да донесе успехи на сръбската армия. Българите щяха да атакуват в тил турската армия и да се улесни победата срещу Турция.

Напразно генерал Черняев уговаря сърбите за партизански действия в гръб на турските войски, в които да се ангажират български доброволци. Но всички възможности са проиграни

още преди десетина години с напускането на българските курсанти на създаденото от Русия военно училище в Белград. Руското правителство сега е одобрило плана на генерал Черняев за партизански действия в България, но и то отчита своята недалновидна политика тогава да закрие училището. Генералът се обръща към българското население за активна подкрепа на неговата армия, но това остава празен зов. Сръбската войска понася тежки загуби и е изправена пред пълен разгром. Какво прави Начович в това време? Той е вече в Букурещ. Добродетелната дружина го натовазва да открие бюро за записване на български доброволци за Източната армия на генерал Черняев. Предвидено е да се създаде легион от 10 000 души. Със собствената нему енергия, Начович наема стая в букурещкия хотел „Фиеска“ и отваря бюро за записване на доброволци. Работата потръгва. Дори Начович се записва доброволец, за да се бие на бойното поле. Но когато вече са записани няколкостотин българи, от Сърбия идва новината, че армията на генерал Черняев е разбита при Гренадин. Пътят на турската армия е открит към сръбската столица и сръбското правителство е принудено да иска мир посредством руското правителство. Българските доброволци, които вече са заминали в Сърбия, се завръщат с дунавски параходи и се отправят във Влашко. Пред тях отново се открива изгнанически живот, изпълнен с несгоди и лишения. Точно в този момент Григор Начович изпада в деликатно положение, защото завръщащите се легионери се обръщат към него за пари и помощи. Но той ги няма. Няма ги Добродетелната дружина, нямат ги за тази цел и братята Георгиеви. И отново възниква старата вражда между хъшовете и Григор Начович. Отново хъшовете го обвиняват, отново старата рана се отваря, сипят се заплахи и омраза срещу него. Така или иначе Григор Начович и нотабилите поемат удара на откритата неприязън. И това продължава дори до пристигане на руските войски в подготовка на освободителната Руско-турска война 1877 г.

Григор Начович не стои бездеен. Трийсетгодишният мъж се захваща отново за перото. Той става сътрудник на вестник „Стара планина“. Вестникът информира международната общност в Европа за положението на българите и за обстановката на Балканите. Под неговото перо с псевдоним Г. Драганов излизат редица статии на френски език. Особено критични, достигащи до ожесточени нападки, са неговите статии срещу бившия управител на Свищовския вилает Мидхат паша, сега министър-председател на Турция. Григор Начович остро критикува конституционните реформи на Мидхат паша, който иска с новата турска конституция да приспи българското население и да го откаже от борбата за свобода и независимост.

Човек трябва да е безкрайно предан на своя народ, за да се обрече с оръжие и перо в борбата за неговото освобождение. Това е Григор Начович, въпреки острите нападки на хъшовците. Наред със статиите във вестник „Стара планина“ Начович написва една нова брошура за положението на българите в Отоманската империя. Неговите статии и брошурата, написани на френски език, са в ръцете на европейските дипломатически представителства в румънската столица и те веднага ги донесят на своите правителства. Григор Начович вече е име в журналистическите среди.

В това време е свикана Цариградската конференция. Годината е 1876, пълна с политически събития в целия Балкански полуостров. Въстанията в Босна и Херцеговина са потушени, Априлското въстание в България е удавено в кръв, последва война между Сърбия и Турция. На турския престол с преврат идва Абдул Хамид II, който планира засилване на военните действия срещу Сърбия. Най-после Великите сили са единодушни, че е крайно време да се разреши Източният въпрос. Но всички западни страни са единодушни, че решенията на конференцията не трябва да отсъждат много строги териториални загуби за Турция. Англия, Австро-Унгария и Германия са против Русия и създаването на голяма българска държава.

Франция, Италия и САЩ имат същите позиции против Русия. Поради липса на единомислие конференцията се проточва цяла година и завършва през 1877 г.

Григор Начович следи живо от Букурещ работата на конференцията. След приключване на Цариградската конференция той става сътрудник и на близкия до правителството вестник „Турция“. Това е толкова учудващо, като се имат предвид неговите критични публикации срещу турското правителство. Но неговото име му отваря вратите и страниците на всички големи вестници. Той пише обективно и никога не отстъпва от справедливата позиция, а я отстоява докрай. Европейските правителства са вече убедени, че разрешаването на българския въпрос може да стане само с оръжие. За това спомагат и публикациите на Григор Начович. Европейските държави с предварителни договори и съглашения дават подкрепа на Русия да започне военни действия с Турция.